
УДК: 355.48(569.4)“1973“
327(497.1)“1973“
COBISS.SR-ID 135958281
DOI број: 10.5937/vig2302163M

Језик рада: Српски
Примљен: 04.09.2023.
Прихваћен: 01.12.2023.
Тип рада: Оригинални научни рад

Ма Никола Марковић, истраживач-приправник
Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Република Србија,
E-mail: nikola.markovic@diplomacy.bg.ac.rs

ЈУГОСЛАВИЈА И ЈОМКИПУРСКИ РАТ 1973. ГОДИНЕ*

АПСТРАКТ: Тема овог рада је дипломатска улога Југославије у Арапско-израелском рату октобра 1973. године, названом по дану на који је започет, највећем јеврејском празнику Јом Кипур. Због комплексности проблема обрађен је ток догађаја који су претходили рату, одвијали се и настали након рата. Компаративном анализом доступне архивске грађе из Архива Југославије, објављених докумената, домаће и стране литературе циљ рада је да представи основне елементе и догађаје који су одредили југословенско држање у току ове кризе. Водећа улога у Покрету несврстаних и блискост са Арапима утицали су да Југославија и Тито одиграју значајну улогу у рату и посредују у спору између зараћених страна.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Египат, Израел, Јомкипурски рат, Сирија, Тито, Садат, САД, СССР, Блиски исток

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду 2023. године.

Југославија и осврт на дешавања која су претходила избијању рата

Победа Израела у рату против арапских држава Египта, Сирије и Јордана, 1967. године, створила је нову реалност на терену. Заузимање Голанске висоравни од Сирије, појаса Газе и Синајског полуострва од Египта и источног дела Јерусалима са остатком Јудеје од Јордана, изазвало је код владајућих кругова арапских држава осећање реваншизма и потребе да се те области поврате.¹ Савет безбедности Уједињених нација (ОУН) донео је, 22. новембра 1967, Резолуцију 242 којом је захтевао повлачење израелских снага са окупираних подручја и поштовање суверенитета, територијалног интегритета свих држава, уз гарантовање њиховог права да живе у миру унутар ових граница без претњи силом.²

Југославија је због напада Израела на арапске државе прекинула дипломатске односе са владом у Тел Авиву.³ Она је повукла свој одред који је учествовао у мировним снагама ОУН на Синају, успостављеним након Суецке кризе 1956. године.⁴ Остварена је сарадња са земљама Варшавског уговора, па је за време рата дозвољено прелетање совјетских транспортних авиона преко југословенске територије који су носили војну опрему за Арапе. С друге стране, југословенски врх је након рата уложио напоре да економски и војно помогне поражене државе и предузме широку дипломатску иницијативу код земаља које су Арапима могле да пруже помоћ.⁵

Крајем 60-тих година Југославија и председник Јосип Броз Тито били су врло забринути због растућих тензија у међународним односима. Ради попуштања затегнутости између великих сила и активнијег деловања Покрета несврстаних у светским кризама, Југо-

¹ Marcel Serr, „Struggle for Existence or Urge for Expansion? A Reappraisal of the Six-Day War Through the Prism of Defensive and Offensive Realism”, *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 11, No. 1, (2017), 55-58.

² „Resolution 242 (1967)”, The Security Council of the United Nations, 22 November 1967. <https://peacemaker.un.org/middle-east-resolution242> (приступљено 30. априла 2023. године)

³ Aleksandar Lebl, „Prekid diplomatskih odnosa SFRJ-Izrael 1967. godine”, *Tokovi istorije*, br. 1-4, (2001), 39, 48-54.

⁴ Александар Животић, „Одред Југословенске народне армије на Синају 1956-1967. скица за тему”, *Војноисторијски гласник*, LVI, бр. 1-2, (2006), 111-112.

⁵ Dragan Bogetić i Aleksandar Životić, *Jugoslavija i Arapsko-izraelski rat 1967.* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010), 177-210. Југославија је достављала храну, жито, лекове, санитарски материјал и друге неопходне артикле и повећала увоз из Египта, Сирије и Јордана, како би њихове привреде лакше поднеле ратну штету.

славија је одредила нов правац спољне политике. На Конференцији несврстаних земаља у Лусаки, септембра 1970. године, постављене су основе за јединствену акцију.⁶ Тито се нашао на челу покрета са могућношћу да интензивније делује у светској арени. Овај догађај изазвао је забринутост код великих сила. Америчка дипломатија плашила се растуће снаге несврстаних и компликација које су могле да настану због њиховог активног деловања. Амерички и југословенски ставови према питању рата у Вијетнаму, кризи на Блиском истоку и другим деловима света били су дијаметрално супротни. Тито се плашио деловања америчке VI флоте и совјетске морнарице у региону Медитерана, које су могле да угрозе безбедност Југославије. Зато је у Београду сматрано да криза на Блиском истоку најдиректније погађа југословенске интересе.⁷

Блиске везе СССР-а са Египтом и Сиријом нису добро примљене у Београду. Суочене са огромним материјалним и војним губицима, владе у Каиру и Дамаску почеле су интензивно да сарађују са Москвом око војне помоћи. Године 1969. Совјети су са Египтом потписали споразум о учешћу совјетских пилота на авионима који су достављени, а допремљене су и ракете против деловања непријатељске авијације. Након смрти председника Насера 1970. године, нови председник Анвар ел Садат (Anwar el-Sadat) интензивирао је ову сарадњу. Одсуство Тита са сахране саборца и једног од најближих људи међу лидерима несврстаних држава, окарактерисана је у Каиру као изненађење. Тито је остао у Београду да би примио америчког председника Ричарда Никсона (Richard Nixon) и секретара Хенрија Кисинџера (Henry Kissinger), јер су САД све више показивале заинтересованост за улогу Југославије након Лусакe. Када је Тито посетио Египат фебруара 1971. године, било је евидентно да односи нису на истом нивоу као у време Насера. Садат је исте године потписао споразум о пријатељству и сарадњи са СССР-ом, који је омогућио учешће великог броја совјетских стручњака у реорганизацији војске. Међутим, због намере да се приближи САД, већ 1972. године протерао је војне експерте који су послати из Москве, што је омогућило побољшавање односа са Југославијом.⁸

⁶ Јован Чавошки, „За један праведнији свет: Југославија, несврстани и борба за „Нови међународни економски поредак“ (1973-1976)”, *Токови историје*, бр. 2, (2022), 220-223.

⁷ Љубодраг Димић, *Између истока и запада, Југославија, велике силе и питање безбедности у Европи (1945-1975)* (Београд: ИК „Филип Вишњић“, 2022), 298-303.

⁸ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije* (Beograd: Nolit, 1976), 236-237; Pawel Bielicki, „The Middle East in Yugoslavia's foreign policy strategy in the 1970s“, *Istorija 20. veka*, XXXIX, br. 2, (2021), 399; Tatjana Milošević, „Jugoslavija i Sjedinjene Američke

Односи са СССР-ом нису прекидани због потребе војног снабдевања Египта наоружањем, али су доживели извесну кризу. С друге стране, у односима са Југославијом дошло је до већег разумевања, обостраних посета и преговора. У јулу исте године, Садат је послао начелника Централне обавештајне службе Хафеза Исмаила да посети Тита и саопшти му одлуку о депортовању совјетских стручњака. Тито је одговорио слањем генерала Ивана Мишковића, који се у Каиру нашао крајем 1972. и почетком 1973. године. Његов примарни задатак био је одржавање „специјалних веза” између две државе. Управо у то време, египатски амбасадор у Београду Афра саопштио је Југословенима намеру своје владе да спроводи политику „прво Египат”⁹, што је била озбиљна промена спољнополитичких циљева и брига за сопствене интересе. Југословени су у том периоду сазнали за намеру арапских лидера да покрену рат за повратак изгубљених области, осмишљен средином године.¹⁰

Повољна околност за позиције Арапа имала је чињеница да је Југославија заједно са седам несврстаних држава, током 1972. и 1973. године била једна од несталних чланица Савета безбедности. Ову ситуацију арапске земље користиле су како би вршиле притисак на САД и СССР да се сукоб на Блиском истоку реши у њихову корист.¹¹ Војно и политичко вођство Египта, а након тога и Сирије, почело је да планира извођење операције „Бадр”, којом би се здруженим нападом на Суецки канал, Голанску висораван и Синај извршио одлучан ударац којим би се повратиле заузете територије. Интензивирана је дипломатска активност у правцу Москве, Вашингтона, али и других земаља од којих се очекивало да могу допринети побољшавању позиција. Неразумевање америчке стране, на челу са Кисинџером, за египатске ставове, водила је Садата ка сарадњи са СССР-ом. Зато је у периоду од децембра 1972. до јуна 1973. године у Египат допремљено више совјетског ратног материјала него у претходних неколико година. Почетком августа, непосредно пред IV Конференцију несврстаних у Алжиру, војно руководство Египта и Сирије довршило је све

Države u vreme detanta: Susreti Josipa Broza Tita i Henrija Kisindžera 1970. i 1974.”, *Istorija 20. veka*, XXXVI, бр. 2, (2018), 191-193.

⁹ Амбасадор Афра је истакао у Београду да Египат намерава да брани искључиво сопствене интересе и територију, занемаривањем захтева палестинског народа и одрицањем права од појаса Газе.

¹⁰ Dragan Bisenić, *MOST KA MIRU, Egipatsko-izraelski sporazum u Kemp Dejvidu 1978* (Beograd: Club Plus, 2018), 50-54.

¹¹ Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975* (Beograd: Zavod za udžbenike, Institut za savremenu istoriju, 2015), 76.

појединости око извођења операција. Садатов саветник Хафер Исмаил тражио је сусрет свог надређеног са Титом у Алжиру, а сличан корак ради консултација учинио је и председник Сирије Хафез ел Асад (Hafez el-Assad).¹²

На IV конференцији Покрета несврстаних одржаној почетком септембра у Алжиру, представници арапских држава добили су широку подршку за политику ка Израелу, који је окарактерисан као агресор. Тито је приликом сусрета са Садатом 5. септембра добио потврду о намери да се Израел нападне до краја године. Када се наредног дана састао са шефом Палестинске ослободилачке организације, Јасером Арафатом (Yasser Arafat), југословенски председник пружио је потпуну подршку жељама арапских држава да се обрачунају са дугогодишњим противником. Упозорио је, такође, да због држања САД и војних снага Израела не постоје међународне околности које би до краја одговарале Арапима, али је обећао да ће Садату пренети југословенску сагласност за почетак рата. Приликом сусрета са сиријским председником Хафезом ел Асадом 8. септембра, Тито је тражио да се остале државе више ангажују у вези са проблемом на Блиском истоку, пре свега арапске и државе Латинске Америке. Конференција је донела Политичку декларацију и Резолуцију о Блиском истоку, којима је тражено да се Израел повуче са територија које је окупирао након рата 1967. године и да призна права на самоопредељење Палестинцима који живе на територији ове државе.¹³

Предвођене Југославијом и Индијом, несврстане државе иступиле су у Алжиру као озбиљан субјект у међународним односима, што је изазвало подозрење и страхове код великих сила. У америчкој јавности се појавила расправа о „претњи трећег света“, док су у Вашингтону почели да страхују од угрожавања сопственог положаја у свету. Спор је настао због југословенске реакције на смену социјалистичког председника Чилеа Салвадора Аљендеа од стране војне

¹² Архив Југославије (АЈ), фонд Кабинета Председника Републике (КПР), број фасцикле I-4-a/15, Делегација СФРЈ на IV КНЗ, Алжир, архивска јединица 5, сусрети и разговори, 20. 08. 1973, *предлог сусрета Председника СФРЈ Ј. Броза Тита за време IV КНЗ у Алжиру*, 1-5. Даље: АЈ, КПР, I-4-a/15; Asaf Siniver, *Nixon, Kissinger, and U.S. Foreign Policy Making, The Machinery of Crisis* (New York: Cambridge University press, 2008), 185-193; D. Bisenić, *n. d.*, 63-67.

¹³ АЈ, КПР, I-4-a/15, 05. 09. 1973, *Забелешка о разговору председника Тита са председником Египта Анвар ел Садатом у резиденцији у Алжиру*, стр. 1-2; АЈ-КПР, I-4-a/15, 06. 09. 1973, *Забелешка о разговору Председника Републике са председником Палестинске ослободилачке Јасером Арафатом у резиденцији у Алжиру*, 1-3; АЈ-КПР, I-4-a/15, 08. 09. 1973, *Забелешка о разговору Председника Републике са председником Сирије Хафез ел Асадом у резиденцији у Алжиру*, 1-2; Драган Богетић, „Особености и дилеме Алжирског самита несврстаних 1973.“, *Токови историје*, бр. 1,(2018), 30-32.

хунте предвођене Аугустом Пиночеом, 11. септембра, само неколико дана након конференције. Кисинџер је у току октобра истицао да политика несврстаних јесте „сврставање у нови блок”. Због оптужби из Београда да су САД умешане у преврат, одбио је да се састане са Милошем Минићем у Њујорку када се расправљало о сукобу на Блиском истоку. Југословенски државни врх је у току септембра најнегативније оцењивао деловање САД по сопствене интересе, док се сматрало да СССР у том тренутку „реалније сагледава аутономну улогу несврстаности” у односу на кругове у Вашингтону.¹⁴

Схватајући да улога несврстаних може бити корисна за интересе СССР-а, совјетски лидери покушали су да се приближе чланицама покрета. У поруци председнику Конференције и Алжира Бумедијену, Леонид Брежњев је истакао „подршку антиимперијалистичкој оријентацији несврстаних земаља” и отклањања свих претњи светском миру, алудирајући на политику САД. Такође, нагласио је да постоји опасност да се несврстане државе одвоје од социјалистичких земаља и супротставе СССР-у, који је њихов природни савезник. Приликом посете Југославији од 24. до 30. септембра совјетски премијер Алексеј Косигин и Тито сложили су се да постоји блискост у погледима, али и извесне разлике идеолошке природе. У Титовом говору након њиховог разговора 28. септембра на Брионима, изнесени су погледи о „природном савезништву” несврстаних и земаља Варшавског уговора. Он је и поновио поруке Брежњева Конференцији у Алжиру, о потреби борбе са империјализмом. Била је то припрема терена за блиску сарадњу око подршке Египту и Сирији.¹⁵

Ратна дешавања и став Југославије (6-27. октобар)

Заједнички напад Сирије и Египта на Израел у правцу Суецког канала и Голанске висоравни започет је 6. октобра 1973. године на јеврејски празник Јом кипур (дан искупљења јеврејског народа и

¹⁴ АЈ, КПР, I-4-а, а. ј. 12, Оцене и резултати конференције, стр. пов. бр. 438085, 11. 09 1973, *Информација о IV конференцији несврстаних земаља*, 1-2; Tatjana Milošević, „Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države u vreme detanta: Susreti Josipa Broza Tita i Henrija Kisindžera 1970. i 1974”, 189-190; Bojan Dimitrijević, *Kisindžer u Beogradu, Henri Kisindžer, Tito i Jugoslavija u Hladnom ratu i ratovima 1990-ih* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2023), 73-75.

¹⁵ АЈ, КПР, I-4-а/15, архивска јединица 7, Поруке Конференције, *Порука Брежњева Председнику Бумедијену*, 1-3; D. Vogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, 86-89.

најсветији празник у њиховом верском календару), по којем је сукоб и добио име. Како су Совјети знали за почетак рата, два дана пре сукоба наредили су амбасадору Виноградову да се склони из Каира.¹⁶ Повољна околност за Арапе била је неспремност Израела, који је био закупиран изборном кампањом која је трајала до краја октобра. Са места команданта војних снага повукао се, неколико недеља пре почетка рата, генерал Аријел Шарон (Ariel Sharon), потпуно убеђен у војну и безбедносну сигурност. До неколико сати пре почетка рата, Војна обавештајна служба (АМАН) није имала никаквих информација о томе да се Египат и Сирија спремају да нападну Израел. У току првог дана египатске снаге су прешле преко Суеца са око 700 тенкова и нанеле велике губитке Израелу. На фронту према северу, сиријске снаге су продрле у средиште Голанске висоравни, окружиле војни камп Нафах, средиште 36. дивизије и блокирале долазак резервиста. Покушај израелског ваздухопловства да активније делује на овом делу фронта осујећен је обарањем око 40 авиона. Био је то највећи војни пораз у дотадашњој историји Израела и обавештајни фијаско.¹⁷ Густо распоређена противваздухопловна одбрана сиријске и египатске војске значајно је умањила деловање израелске авијације у првим данима рата. Иако је део војног и политичког врха Израела одбацивао могућност рата, израелско ваздухопловство је било у приправности због ранијег сукоба са сиријском авијацијом.¹⁸

О сукобу су истог дана обавештени југословенска влада и Тито. Како је Југославија била заинтересована за промену околности на Блиском истоку одамбасаде у Каиру тражени су детаљнији извештаји. Скоро истовремено са Египтом су „успостављене су континуиране специјалне” и телефонске везе, а амбасадорима у Каиру и Дамаску је наређено да саопште да је „напад извршио Израел”. С друге стране, совјетски амбасадор у Београду Владимир Степаков је затражио

¹⁶ Craig A. Daigle, „The Limits of Détente: The United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969-1973” (PHD thesis, The Columbian College of Arts and Sciences, 2008), 392.

¹⁷ Uri Bar-Joseph, „Confronting the Intelligence Fiasco of the Yom Kippur War”, *The Middle East Book Review*, Vol. 3, No. 2, (2012), 131-134; Mehran Kamrava, *The Modern Middle East, A political history since the First World war* (London: University of California Press, 2005), 128-129.

¹⁸ Tal Tovy, „The Struggle for Air Superiority, The Air War over the Middle East (1967-1982) as a Case Study”, *Journal of European, Middle Eastern & African Affairs*, Vol. 2, No. 1, (spring 2020), 86-87. Приликом сукоба израелске и сиријске авијације 13. септембра оборено је 12 сиријских авиона МИГ 21 и само један израелски мираж. Војни официри израелске војске страховали су да због овог сукоба може доћи до одмазде са сиријске стране.

„хитан састанак са председником или потпредседником СФРЈ”, па му је, након одобрења, било дозвољено да се састане са Џемалом Бједићем. Степаков је представио совјетске обавештајне информације са терена, указујући на „озбиљност и опасност ширења регионалног сукоба”. Слично као југословенски државни врх, сматрао је Израел одговорним за избијање рата најављујући саопштење из Москве у том духу. Убрзо је у Београду одлучено да се упуту циркуларни телеграм свим дипломатама, са задатком да помно прате развој догађаја и реаговање тамошњих влада.¹⁹

Касније тога дана, египатски амбасадор Афри је изнео информације са ратишта указујући да су египатске и сиријске снаге „одбиле напад и прешле у противнапад”. Саопштио је да су египатске трупе прешле Суец и заузеле важне стратешке тачке на Синају. Говорећи о фронту ка израелском делу Голанске висоравни, изјавио је да су сиријске снаге заузеле „брдо Шеик, стратегијску тачку”.²⁰ Да је саопштење Африја било тачно, показале су вести агенције „Ројтер”, чији је дописник из Тел Авива пренео изјаву израелског генерала Моше Дајана (Moshe Dayan) која је емитована на телевизији. Он је признао да су Израелци претрпели „озбиљне губитке”, али није губио веру у повољан исход рата.²¹

Никсон је, 6. октобра, преко Кисинџера упутују поруке за владе у Каиру и Тел Авиву, којима их позива на обуставу непријатељства.²² Амерички председник је са начелником генералштаба Хејгом константно пратио дешавања на Блиском истоку, али још увек није постојала намера да се покрене сазивање Савета безбедности. У Вашингтону су почели да размишљају о ангажовању VI флоте на простору сукоба. С друге стране, краљ Саудијске Арабије Фејсал је негативно одговорио на позив Кисинџера, пребацивањем одговорности за почетак рата на САД и Израел. И реакција осталих арапских земаља била је слична. Краљ Јордана Хусеин је све војне снаге ставио у стање приправности, док су герилске снаге у Палестини почеле да врше диверзије унутар израелске територије. Помоћ Арапима пружа

¹⁹ АЈ, КПР, бр. фас. I-5-с/88, Криза на Блиском истоку, 6. 10. 1973, *Информација Савезног секретаријата за иностране послове о избијању сукоба на Блиском истоку*. Даље: АЈ, КПР, I-5-с/88.

²⁰ АЈ, КПР, I-5-с/88, 6. 10. 1973, *Информација Савезног секретаријата за иностране послове о избијању сукоба на Блиском истоку*.

²¹ АЈ, КПР, I-5-с/88, без датума, *прва званична реаговања у арапским земљама и Израелу на обнављање сукоба*.

²² АЈ, КПР, I-5-с/88, 6. 10. 1973, *информација Савезног секретаријата за иностране послове о избијању сукоба на Блиском истоку*.

жила је и Уганда на челу са председником Амином, који је „наредио свим официрима на пракси у Египту и Сирији да се прикључе снагама ових земаља”.²³

Због погоршавања односа Југославије и САД, али и улоге у Покрету несврстаних, помоћник државног секретара за европске послове Валтер Стосел (Walter Stossel) је, 3. октобра, уручио Кисинџеру захтеве за притисак на Југославију. Требало је натерати власти у Београду за „помирљивији однос” према америчким интересима и ублажавање акције несврстаних држава широм света.²⁴ Када је избио рат на Блиском истоку ова одлука је још више добила на тежини. Амерички амбасадор Малколм Тон (Malcolm Toon) је на лични захтев, 6. октобра, посетио југословенску владу и разговарао са замеником савезног секретара за иностране послове Јакшом Петрићем. Трудио се да представи тежину америчког положаја, рекавши да Вашингтон није могао да прихвати совјетски предлог о заједничком слању трупа на Блиски исток, али да његова влада жели да утиче на Израел у помирљивом тону. Објаснио је како „америчко јавно мњење, врши јак притисак на администрацију” у корист Израела. Упркос неслагању са проарапским ставовима, Тон је сматрао да би утицај који Југославија и несврстани имају код арапских држава могао дати добре резултате.²⁵ Веровао је да одлазак Кисинџера на Блиски исток „може да допринесе покретању са мртве тачке” питања о примени Резолуција ОУН, и размени ратних заробљеника које је тражио Израел, као и да му је главни циљ да договори обуставу непријатељстава. Петрић је одговорио да Југославија делује „у прилог конструктивне размене мишљења, без обзира на разлике у погледима”, али је сматрао да САД имају највећу одговорност. Указао је да су арапске државе „јасно показале реалистичну и мирољубиву концепцију решења” и да би наставак рата драстично променио њихово држање. Истакао је да помоћ коју Вашингтон пружа влади у Тел Авиву не доприноси примени мирољубиве политике.²⁶ Одбацио је сваку могућност америчког притиска на Југославију, јер званичници у Београду нису другачије мог-

²³ АЈ, КПР, I-5-с/88, без датума, прва званична реаговања у арапским земљама и Израелу на обнављање сукоба.

²⁴ В. Dimitrijević, *n. d.*, 74-75.

²⁵ АЈ, КПР, бр. фас. I-5-b/104-19, Односи СФРЈ и САД 1972-1974, 6. 10. 1973, забелешка о разговору Јакше Петрића са амбасадором САД Тоон-ом. Даље: АЈ, КПР, I-5-b/104-19; Драган Богетић, „Југословенско-амерички односи у сенци Арапско-израелског рата 1973. године”, *Токови историје*, бр. 2, (2013), 185-187.

²⁶ АЈ, КПР, I-5-b/104-19, 6. 10. 1973, Забелешка о разговору Јакше Петрића са амбасадором САД Тоон-ом, стр. 2.

ли да схвате дотадашње поступке САД. Петрић је предочио Тону да супротстављање САД учешћу југословенских снага у мировним јединицама ОУН, приправност америчких нуклеарних база и њена критика несврстаних говори у прилог тврдњи да САД врше притисак на Југославију.²⁷

Југославија је сматрала да је напад арапских држава изведен у повољним међународним околностима. У прилог овој тези говори и запажена подршка осталих арапских држава, успешна акција АРЕ у Савету безбедности, широко одобравање акције на конференцији Несврстаног покрета у Алжиру, осуда експанзивне политике Израела у свету и забринутост САД за њене интересе у региону.²⁸ У Каиру је египатски саветник за националну безбедност Хафер Исмаил изјавио југословенском амбасадору да Египат не намерава да „ослободи целу окупирану територију” и да је његов циљ само напредовање до линије Берлев. С друге стране, у Београду је египатски амбасадор Афри саопштио Џемалу Бједићу да ће продор бити извршен само 35 километара у дубину (линија Берлев), како је предложила америчка влада. Обавестио је Бједића, да је Хафер Исмаил послао поруку Кисинџеру у којој је захтевао примену Резолуције 242. Поред тога, тражио је да се Сирија и Египат „не повлаче са позиција које су заузеле” и да се у ОУН организују преговори са учешћем свих заинтересованих страна.²⁹

Пошто су почетне операције на фронту ишле на штету Израела, америчка дипломатија је, 8. октобра, упутила захтев за састанак Савета безбедности. Кисинџер је покушао да од председника овог тела обезбеди апел о прекиду ватре, „без формалног састанка”. Пратећи ову интенцију, Израел је такође усмерио своје активности према Савету безбедности, јер је рачунао на подршку САД и осталих западних земаља. Египат и арапске државе повеле су иницијативу да мобилишу све државе у Генералној скупштини ОУН, где су због подршке несврстаних имале већу подршку. Представници овог покрета упутили су поруку, да је поред апела о прекиду ватре који је тражио Кисинџер, неопходно да влада у Тел Авиву донесе „одлуку о повлачењу са свих окупираних територија” у складу са Резолуцијом 242.³⁰

²⁷ Исто, стр. 3.

²⁸ АЈ, КПР, I-5-с/88, стр. пов. бр. 99, 8. 10. 1973, *Информација у вези са оружаним сукобом на Блиском истоку*, 1.

²⁹ АЈ, КПР, I-5-с/88, стр. пов. бр. 99, 8. 10. 1973, *Информација у вези са оружаним сукобом на Блиском истоку*, стр. 1-2.

³⁰ АЈ, КПР, I-5-с/88, стр. пов. бр. 99, 8. 10. 1973, прилог уз *“Информацију у вези оружаног сукоба на БЛ”-Активност у ОУН*.

Истогa данa одржано је заседање Генералне скупштине на коме су запажене говоре одржали министар иностраних дела Египта и Израела, Ел Зајат (Mohammed el-Zaayyat) и Ебан (Abba Eban), као и заменик министра иностраних дела Сирије. Египатски и сиријски званичници истicali су да се арапске државе боре за „ослобођење окупираних територија”. Говорећи умереним тоном, Зајат није нападао амерички став, наглашавајући да је потребно организовати дебату. Израелски министар Ебан је користио чињеницу да су арапске државе извршиле напад, захтевајући повратак на линију успостављену након рата 1967. године. Како би придобио јавно мњење у САД, истакао је да антисемитизам влада у Каиру, да је присутан код свих Арапа и да су несврстани показали разумевање за оваква гледишта на Конференцији у Алжиру. На састанку Савета безбедности, социјалистичке државе, на челу са СССР-ом и Кином, инсистирале су на ставу да Израел мора да се повуче са окупираних територија и да се не могу доносити никакве резолуције у тренутку док трају војне операције. Сједињене Државе и Велика Британија упутиле су позиве обема странама о обустави непријатељстава и враћању на *status quo ante bellum*, који је највише одговарао њиховим интересима. Због супротстављених гледишта Савет безбедности није могао да донесе никакву одлуку.³¹

Међутим, 9. октобра дошло је до промене на ратишту због контраофанзиве Израела на Голанску висораван и усмеравања правацанападапремапрестонициСирије. Израелсковаздухопловство је у току ноћи бомбардовало зграду Министарства одбране, Команду војне авијације, рафинерије нафте и совјетски културни центар у Дамаску. У нападима је погинуло више совјетских грађана, што је изазвало осуду њихових званичника и дипломата. Израелска офанзива спроведена је и на фронту према Суецком каналу, али она није била толико ефикасна. Суочене са већим губицима, владе у Дамаску и Каиру захтевале су од СССР-а помоћ у наоружању која је одмах одобрена у Москви.³² Да би се акција спровела совјетски амбасадор у Београду Степаков је, 9. октобра, ургирао код Тита да Југославија одобри „прелете совјетских авиона“ преко своје територије. Пошто је одобрење добијено, Степаков је Титу изложио кораке које СССР намерава да предузме, или је већ предузео, од избијања рата. У односима са представницима западних држава Совјети су правдали арап-

³¹ АЈ, КПР, I-5-с/88, 9. 10. 1973, *Активност у ОУН*, стр. 1-2.

³² William B. Quandt, „Soviet Policy in the October Middle East War-II”, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 53, No. 4, (oct.,1977), 587.

ски напад на Израел борбом за повратак окупираних области.³³ Тито је саопштио одлуку да ће Југославија доставити помоћ у лековима, санитетском материјалу, крвној плазми и слањем хирушких екипа у Египат и Сирију. Постигнута је сагласност и исказано обострано задовољство због напредовања египатске војске преко Суецког канала. Тито је подржао јединство и изјаве званичника арапских држава да они не намеравају да освајају израелску територију, већ само окупиране области.³⁴

После отварања југословенског ваздушног простора совјетски авиони могли су неометано да снабдевају арапске државе. У току целокупног трајања Јомкипурског рата око 500 совјетских авиона летело је носећи војну помоћ преко југословенске територије. Бугарска је, такође, тражила да Југославија одобри прелетање до осам авиона дневно који ће носити војну помоћ за Арапе, што је одмах прихваћено у Београду.³⁵ С друге стране, од 12. октобра Југославија је почела да шаље тенкове за Садатову војску, па их је до 18. октобра испоручено укупно око 200. Војска Југославије је стављена у стање приправности, иако та информација није доспела у јавност. То је изазвало велику заинтересованост војних представника америчке амбасаде, посебно због вести о мобилизацији.³⁶

Два дана касније, у Дубровник је тајно допутовао амерички наредник Квист како би на незаконит начин вршио осматрање аеродрома и војних објеката. Сличну активност вршио је пуковник Клиngerхофер на аеродрому у Батајници. Југословенски врх је поседовао

³³ АЈ, КПР, број фасцикле I-3-a/101-146, Пријем амбасадора Владимира Степакова, 9. 10. 1973, *Забелешка о разговору Председника републике Јосипа Броза Тита са амбасадором СССР у Југославији Владимиром Стјепаковим*, 1-3. Даље: АЈ, КПР, I-3-a/101-146. Стјепаков је предочио да су из Москве утицали на француског председника Помпидуа и немачког канцелара Бранта како би се прекинула „окупација иконских арапских територија“.

³⁴ АЈ, КПР, I-3-a/101-146, *Забелешка о разговору Председника републике Јосипа Броза Тита са амбасадором СССР у Југославији Владимиром Стјепаковим*, 3-5.

³⁵ АЈ, КПР, I-5-c/88, 13. 10. 1973, *Информација о прелетима бугарских авиона преко територије СФРЈ за Сирију и Египат*.

³⁶ D. Bisenić, n. d., 68; АЈ, КПР, број фасцикле I-2/55, Пут Ј.Б. Тита у СССР, 12-15. 1973, 12. 11. 1973, *Стенографске белешке са разговора вођених између Председника СКЈ и Председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и Генералног секретара ЦК КПСС Л.И. Брежњева у Кијеву*, 1-8. Даље: АЈ, КПР, I-2/55. Брежњев се у Кијеву 12. новембра, током Титове посете СССР-у, захвалио на прелетању 500 совјетских авиона преко југословенске територије. Наредног дана Тито је совјетском лидеру поверио податке о југословенском држању у току кризе (мобилизацији трупа, њиховом држању у стању приправности и реаговању војних званичника америчке амбасаде). АЈ, КПР, I-2/55, 13. 11. 1973, *Стенографске белешке са разговора између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и Генералног секретара ЦК КПСС Леонида Иљича Брежњева у Кијеву*, стр. 14-16.

вести о извесном неслагању између земаља Западне Европе и САД, због америчког инсистирања да оне „охладе трговинске и политичке односе са совјетским блоком и Југославијом”. Тома Гранфил, југословенски амбасадор у Вашингтону покушао је да се информише о овом питању код италијанских и француских колега, али су они одбили да потврде тачност те вести. Гранфил се, 10. октобра, састао са Стоселом који је изразио „забринутост због југословенских изјава и поступака” који не маре за америчке интересе. Југословенски дипломата је предложио састанак Кисинџера и Минића у Њујорку, али је Стосел одбио предлог образложењем да је „неповољна атмосфера и тајминг”, те да Минић игнорише америчке интересе. Да је из Вашингтона сугерисано „хлађење односа” према Југославији сазнао је у Хагу југословенски амбасадор у Холандији од начелника тамошњег Министарства спољних послова. Према његовим сазнањима, на затвореном састанку држава НАТО-а амерички представник је изнео овакав захтев, због тога што је Југославија постала мост за пребацивање совјетског војног материјала.³⁷

Док се ситуација на фронту ка Синају одвијала повољно по Арапе, Египат је, 10. октобра, упутио предлог Кисинџеру о „прекиду ватре и повлачењу” у пет тачака. Слично као и приликом заседања у Њујорку, из Каира су тражили повлачење израелских снага на линије успостављене пре рата 1967. године, док би упражњени простор контролисале снаге ОУН. У Шарм ел Шежу би се поставио гарнизон мировних трупа који би гарантовао слободу пловидбе у Тиранском мореузу. Предложено је, такође, стављање територије Газе под заштиту ОУН и изјашњавање становништва „на основу права на самоопредељење”. Када Израел буде потпуно повукао јединице са спорних територија, египатска страна била је спремна да оконча рат и пристане на „сазивање мировне конференције под покровитељством ОУН уз учешће заинтересованих страна, укључујући Палестинце и велике силе”.³⁸

³⁷ Татјана Милошевић, „Војно-економска сарадња Југославије и Сједињених Америчких Држава у поствијетнамском периоду”, *Војноисторијски гласник*, LXIX, бр. 1, (2019), 185-187; АЈ, КПР, I-5-b/104-19, 6. 12. 1973, *Информација поводом америчког захтева чланицама НАТО да "охладе" односе са СФРЈ због става према блиско-источној кризи*, 1-2; В. Dimitrijević, *n. d.*, 75.

³⁸ АЈ, КПР, I-5-с/88, 10. 10. 1973, превод са енглеског, *Текст предлога који је влада АРЕ упутила Х. Кисинџеру*; АЈ, КПР, I-5-с/88, документ на енглеском језику, *Предлог владе АРЕ упућен Х. Кисинџеру 10. октобра 1973. године*.

У Њујорку је истог дана југословенски представник Милош Минић подржао египатски предлог. Изјавио је како Савет безбедности мора да примењује донете резолуције и да се „трајни мир може остварити једино на основама потпуног повлачења израелских снага са окупираних територија Египта, Сирије и Јордана”, уз поштовање права народа на самоопредељење у Палестини. Минић је упозорио да Израел мора да прекине агресију и окупацију, те да се у супротном случају морају „предузети санкције у смислу главе VII Повеље ОУН као што је затражила” Конференција несврстаних у Алжиру. Совјетски, египатски и представници осталих несврстаних држава имали су слично становиште. Совјетски делегат такође је тражио повлачење Израела, док је египатски истицао израелску агресију и право арапских земаља да ослободе окупиране области. С друге стране, америчка и израелска дипломатија понављале су раније захтеве да се мора успоставити „прекид ватре и враћање оружаних снага на положаје после рата 1967. године”.³⁹ Остале чланице НАТО-а изнеле су сличне захтеве, пружајући подршку погледима владе у Тел Авиву. Фронт против израелских позиција био је све јединственији. У Њујорку је 11. октобра 70 несврстаних држава донело Декларацију о Блиском истоку, упућену генералном секретару Курту Валдхајму (Kurt Waldheim), којом је потврђена подршка Арапима. На терену је Саудијска Арабија са краљем Фејсалом и још 15 арапских држава понудила „све своје потенцијале” Садату. Фејсал се није сложио са предлогом Кисинџера да утиче код званичника у Каиру и Дамаску ради „заузимања умеренијег става”. Очита неслагања утицала су да обе стране сачекају развој догађаја на фронту, надајући се да би повољан развој донео предност на дипломатском плану. У том контексту, арапске државе су позитивно оцениле ангажовање несврстаних и Југославије у Савету безбедности, где је због њихове већине била онемогућена било каква произраелска резолуција.⁴⁰

Супротстављајући се саветима војних команданата, Садат је, 11. октобра, начинио стратешку грешку у распоређивању трупа. Наредио је груписање снага на источној обали канала, остављајући западну обалу доста ослабљену, што су Израелци одмах уочили.⁴¹ Међу-

³⁹ АЈ, КПП, I-5-с/88, 10. 10. 1973, документ без наслова, стр. 1-2, упућен кабинету Председника републике од стране Савезног секретаријата за иностране послове.

⁴⁰ АЈ, КПП, I-5-с/88, 10. 10. 1973, *Реаговање званичних кругова*, стр. 1-3; АЈ, КПП, I-5-с/88, 10. 10. 1973, *Реаговање НЗ на БЛ сукоб*, стр. 1-2; АЈ, КПП, I-5-с/88, 11. 10. 1973, *Реаговање НЗ на БЛ сукоб*, стр. 1-2; АЈ, КПП, I-5-с/88, 15. 10. 1973, *Активност у ОУН*.

⁴¹ Simon Dunstan, *The Yom Kippur War 1973 (2)*, *The Sinai* (Oxford: Osprey Publishing,

тим, израелске снаге биле су на минимуму својих војних резерви, па је премијерка Голда Меир (Golda Meir), 12. октобра, упутила писмо Никсону захтевајући моменталну помоћ. Америчка елита је од почетка рата била уверена да Израелу није потребна никаква војна помоћ, јер је био способан да сам оствари победу. С друге стране, постојао је страх индустријалаца да ће сукоб на Блиском истоку угрозити трговину нафтом која је неопходна за америчку индустрију. Никсон је наредног дана одлучио да покрене операцију ваздушног снабдевања „Никел Грас“ (Nickel Grass), која је представљала прекретницу у рату јер је снабдела израелску војску неопходним средствима. Транспортни авиони класе С-5 и С-14 били су принуђени, због одбијања европских држава да уступе ваздушни простор, да лете од базе на Азорским острвима у Атлантику до Тел Авива.⁴² У првих 48 сати достављена је огромна војна помоћ од преко 900 тона ратног материјала, што је омогућило израелским снагама да започну припреме за контраофанзиву. Информације о операцији „Никел Грас“ постале су јавне 15. октобра, што је изазвало моменталну реакцију арапских држава. Наредног дана је организација држава извозница нафте (ОПЕК) на састанку у Кувајту објавила да ће подићи цену овог деривата за 70 %, што је изазвало шок у западним државама. Приликом сусрета министара организације, одржаном 17. октобра, одлучено је да производња буде смањена за 5 % и да се настави са њеним опадањем сваког месеца, све док САД не обуставе помоћ Израелу. То је изазвало нагли пораст цене нафте. Стање по америчке интересе се погоршало када је Саудијска Арабија, заједно са осталим арапским државама, одлучила, 20. октобра, да обустави слање свих бродова који су превозили нафту у државе које подржавају Израел. Тито је сматрао одлуку произвођача нафте добрим начином да се изврши притисак на америчку администрацију.⁴³

У међувремену је, Израел, 14. октобра, на Синају успео да оствари победу у највећој тенковској бици након Другог светског

2003), 14.

⁴² Chris J. Krisinger, „Operation Nickel Grass: Airlift in Support of National Policy”, *Airpower Journal*, Vol. III, No. 1, (spring 1989), 16-21.

⁴³ Justin Giovannettone, „Airlifts in Time”, *Air Power History*, Vol. 52, No. 3, (2005), 31-33; Roy Licklider, „The Power of Oil: The Arab Oil Weapon and the Netherland, the United Kingdom, Canada, Japan and the United States”, *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 2, (Jun., 1988), 205-207; АЈ, КПП, I-5-с/88, 21. 10. 1973, Додатак Танјуговом билтену, Ријад; АЈ, КПП, I-2/55, 13. 11. 1973, Стенографске белешке са разговора између Председника СФРЈ и Председника СКЈ Јосипа Броза Тита и Генералног секретара ЦК КПСС Леонида Иљина Брежњева у Кијеву, стр. 1-7.

рата. Два дана касније, израелске снаге предвођене генералом Аријелом Шароном прешле су на западну обалу Суеца и започеле контраофанзиву. Како су на северном фронту сиријске снаге биле у повлачењу, Асад је немогавши да убеди Садата, захтевао од СССР-а да убеди Египат да прихвати примирје. У тренутку почетка израелске контраофанзиве, совјетски премијер Косигин је, 16. октобра, допутовао у Каиро и покушао да наговори Садата у непоходност прекида ватре и почетка преговора. Одговорено му је да израелска офанзива „неће имати утицај на ток рата” и да никаква опасност не прети Каиру, што је значило одбијање. Сличну акцију предузела је и Југославија. У Каиро је истога дана у дводневну посету допутовао и Милош Минић са идентичним предлогом, али је и тај преговор пропао. За Арапе је ситуација на терену била све тежа. Суочен са могућношћу да Трећа египатска армија буде опкољена, Садат је, 19. октобра, ургирао код совјетских званичника да помогну при склапању примирја, истога дана када се Косигин вратио у Москву.⁴⁴

Услед развоја догађаја амерички амбасадор Тон је, 19. октобра, поново ургирао код Петрића. Тон је сматрао да би развоју односа погодовало када „Југославија не би са толико журбе предузимала корак, који омогућавају нарушавање равнотеже снага на рачун америчких савезника и интереса”. Навео је да се Вашингтон ангажује у циљу „прекида ватре и настављања напора на тражењу мирољубивог решења”. Међутим, указао је да су САД морале да одговоре на успостављање совјетског „ваздушног моста за снабдевање арапских земаља” „испоруком оружја Израелу, како би поново успоставили равнотежу снага”. Уложио је протест због уступања југословенског ваздушног простора за совјетске авионе који су снабдевали Арапе.⁴⁵ Петрић се сложио да постоји „разлика у погледима и мишљењима” и нагласио да су уочене забрињавајуће изјаве америчких дипломата којима се врши притисак на Југославију како би она променила своју оријентацију у рату и у другим споровима.⁴⁶ Навео је одбијање Кисинџера да се сусретне са Минићем у Њујорку и објаву „Вашинг-

⁴⁴ Kenneth W. Stein, „The October 1973 War: Super-Power Engagement and Estrangement”, *ZMANIM*, Vol. 84, (2003), 60-65; S. Dunstan, *op. cit.*, 14, 64-65; P. Bielicki, *op. cit.*, 402.

⁴⁵ АЈ, КПР, I-5-b/104-19, стр. пов. бр. 148, 19. 10. 1973, *Забелјешка о разговору замјеника савезног секретара Ј. Петрића са амбасадором САД Тоон-ом*, 1-2.

⁴⁶ Петрић је истакао Тону да Југославија не жели да промени ставове по питањима Вијетнама, Камбоџе, Чилеа и Блиског истока. Сматрао је да амерички притисак „не може ни у ком случају послужити циљевима узајамног бољег разумевања”.

тон Пост-а" (Washington Post), којом се Југославија оптужује да више не води несврстану политику и да делује „антиамерички". Петрић је објаву протумачио као деловање Стејт Департмента на штампу ради притиска на Југославију, јер њена дипломатија није могла да изнесе ове ставове директним путем. Подсетио је Тона на Титову поруку Никсону о неодрживости политике „ни рат ни мир", истичући да се арапски народи боре за „ослобођење своје територије" и да Југославија на може прихватити окупацију било чије територије. Тон је бранио свој став чињеницом да су арапске државе прве нападе Израел, али му је упућен ваљан одговор⁴⁷. Петрић је наглашавао „велику одговорност САД" у сукобу, јер су до Београда стизале вести „о учешћу америчких добровољаца и пилота на сиријском бојишту". Тон је правдао ове поступке личном жељом појединаца да ратују на страни Израела и да „не може бити речи ни о каквом формалном ангажовању америчких власти".⁴⁸ Петрић је одлазак америчких добровољаца видео као опасан корак ка ширењу сукоба, постављајући питање одласка добровољаца из других земаља. Упутио је протест због прелетања америчког авиона F4, почетком септембра преко југословенске територије, истичући спремност Југославије да ради на мирном решавању спора али без притисака.⁴⁹

Избијање Јомкипурског рата одговарало је Никсоновој администрацији због скретања пажње са афере Вотергејт која је тих дана попримала веће размере.⁵⁰ На позив упућен из Москве, због све лошијег положаја египатске војске, Кисинџер је од 19. до 22. октобра, борао у совјетској престоници како би преговарао о прекиду ватре. Како се налазио у повољној позицији, Кисинџер није журио

⁴⁷ Амерички дипломата је упознат са ставом Садата који је непосредно пред почетак рата позивао на повлачење Израела са окупираних територија и ставом израелске премијерке Голде Меир која је говорила о „уништавању непријатељских снага".

⁴⁸ АЈ, КПР, I-5-b/104-19, стр. пов. бр. 148, 19. 10. 1973, *Забелешка о разговору замјеника савезног секретара Ј. Петрића са амбасадором САД Тоон-ом*, 2-4.

⁴⁹ Исто, 5.

⁵⁰ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine* (Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2011), 297-298. Шулцингер примећује да је Никсон, у време док се Кисинџер налазио у Москви, покушао да скрене пажњу јавности због оставке државног тужиоца Елиота Ричардсона, смене његовог заменика и разрешења специјалног тужиоца Арчибалда Кокса. Ова дешавања остала су записана у америчкој историји као „масакр у суботу увече" 20. октобра 1973. године, када је покушано затварање канцеларије тужиоца Кокса. У јавности су се појавили захтеви за Никсоновом сменом, док је Конгрес 7. новембра донео Закон о ратним овлашћењима којим је председника лишио права да води рат, упркос томе што је Никсон уложио вето на тај корак. (Исто.)

да постигне споразум, јер су израелске снаге вршиле надирање на фронту и претиле да опколе египатску Трећу армију. Намера му је била да што више удаљи совјетско руководство од главних одлука и тиме примора Садата да се, у преговорима око положаја Треће армије и повлачења израелских снага, ослања на америчку дипломатију. Совјети су страховали да би пораз Египта нарушио њихов престиж у региону, па су пристали на Кисинџерову верзију резолуције о прекиду ватре, која није предвидела ни један механизам за спровођење одлука и била је потпуно у складу са интересима САД и Израела.⁵¹

На иницијативу САД и СССР-а, Савет безбедности је, 22. октобра, донео Резолуцију 338, којом је позвао све зараћене стране да у наредних 12 часова обуставе непријатељства и примене Резолуцију 242 „у свим њеним деловима”. Предвиђало се да непосредно након прекида ватре буду организовани мировни преговори свих „заинтересованих страна”.⁵² Начин сазивања седнице извршен је „на препад” да би се извршио притисак на несврстане и арапске земље које су имале већину, како „оне не би реметиле план” великих сила.⁵³ Совјетски делегат Малик је нарочито стрепео од поступања Југославије и њеног утицаја на остале државе. Амерички представник Скали и Малик изнели су уопштена, умерена и скоро идентична гледишта приликом обраћања, с тим што Малик није помињао израелско повлачење и окупацију области. Несврстани, на челу са Индијом, Југославијом и Суданом, изнели су резерве према оваквим наступима и подношењу заједничке резолуције. Југословенски представник Лазар Мојсов је истицао потребу за повлачењем Израела са окупираних области, поштовањем Резолуције 242 и права Палестинаца. Мојсов је подржао излагање египатског делегата Зајата, који је говорио у сличном тону.⁵⁴ Наредног дана, Савет безбедности је, у складу са својом претходном одлуком, донео Резолуцију 339, којом је тражио да се све сукобљене стране врате „на положаје које су заузеле у тренутку

⁵¹ K. W. Stein, *op. cit.*, 64-69.

⁵² „Resolution 338 (1973)”, Security Council of the United Nations, 22 October 1973. <https://peacemaker.un.org/middleeast-resolution338> (Приступљено 5. маја 2023. године)

⁵³ У тренутку сазивања председник Савета безбедности био је ван Њујорка, Валдхајм је обавештен преко медија, а египатском делегату Зајату совјетски колега Малик донео је текст резолуције и ставио га пред свршен чин. Југословенског представника Мојсова и његовог индијског колегу Малик је обавестио пола сата пре објаве сазива, да ће се одржати заседање Савета безбедности.

⁵⁴ АЈ, КПП, I-5-с/88, док. бр. 1570, 22. 10. 1973, *Мисија СФРЈ Њујорк, Савет безбедности*; АЈ, КПП, I-5-с/88, без датума, *Мисија Њујорк, Поједине околности са састанка Савета безбедности*.

ступања примирја на снагу". Од генералног секретара Валдхајма је захтевано слање посматрача УН-а који би надгледали успостављање примирја „између Израела и Арапске Републике Египта”, предлагајући да се за ову акцију искористи већ присутно особље Уједињених нација на Блиском истоку и Каиру.⁵⁵

Совјетски амбасадор Степаков је, 24. октобра, на лични захтев посетио Тита. Истакао је задовољство што код арапских држава примећује намеру да се рат неће решавати само војним средствима већ и дипломатијом. Похвалио је способност да нанесу Израелу озбиљне губитке и „привуку пажњу светског јавног мњења на ситуацију на Блиском истоку”. Критиковао је нејединство осталих арапских држава у погледу пружања помоћи, недостатке у „познавању војне вештине и моралне припреме арапских армија” и непостојање јединственог командног кадра који би омогућио боље резултате на терену. Нарочито је био оштар према одлуци Садата да настави рат у тренутку када су се сиријске снаге вратиле на линију разграничења из 1967. године и затражиле посредовање од СССР-а. Степаков се бринуо да би у случају израелског останка на окупираним територијама могло доћи до ширења сукоба и његовог преношења на глобални ниво, што је значило конфронтацију између САД и СССР-а и подривање процеса детанта.⁵⁶ Као велики проблем видео је подвојеност америчке политике, због искрене жеља Никсона за смирењем ситуације и очувањем америчких интереса у вези са арапском нафтом, док је, с друге стране, ционистички лоби вршио притисак на штампу и администрацију. Предочио је напоре Совјета да се постигне прихватљиво решење и утиче на Никсона како би се започели директни преговори. Тито је поздравио ове намере, али је сматрао да је Садатова грешка што је допустио Израелцима да заузму западну обалу Суеца. Велику претњу видео је у намери САД да разбију јединство арапских држава. Навео је да Југославија настоји да се та намера осујети и утиче на Алжир и друге несврстане државе да подрже тај став.⁵⁷

⁵⁵ „Resolution 339 (1973)”, Security Council of the United Nations, 23 October 1973. <https://digitallibrary.un.org/record/93467> (Приступљено 7. маја 2023. године)

⁵⁶ АЈ, КПР, број фасцикле I-3-a/101-147, Пријем амбасадора Владимира Степакова, 24. 10. 1973, *Забелешка о разговору Председника републике Јосипа Броза Тита са амбасадором СССР у Југославији Владимиром Стјепаковим*, 1-3. Даље: АЈ, КПР, I-3-a/101-147

⁵⁷ АЈ, КПР, I-3-a/101-147, 24. 10 1973, *Забелешка о разговору Председника републике Јосипа Броза Тита са амбасадором СССР у Југославији Владимиром Стјепаковим*, стр. 3-

Наставак израелског напредовања упркос објави примирија, изазвало је совјетске претње да ће интервенисати у сукобу на страни Египта. Велико погоршање односа између великих сила настало је када су Американци сазнали да се на совјетском броду који је пловио кроз Дарданеле према Египту налази радиоактивни материјал. Вашингтон је сматрао да нуклеарним оружјем Совјети врше притисак на Израел, како би он заузео помирљивији став према Каиру.⁵⁸ У Москви су били веома узнемирени након изјава које су, током 25. и 26. октобра, дали Кисинџер и Никсон. Иако је државни секретар говорио много блажим тоном, Никсон је на конференцији за штампу истакао да САД поседују информације које говоре да ће СССР послати трупе на Блиски исток. Осећало се да постоји претња од могућег нуклеарног рата, иако Никсон то није директно поменуо. Он је говорио да ће САД поступити исто, и објавио да је на снази ДЕФКОН 3 (DEFCON 3)⁵⁹, односно степен приправности војске који је владао током Кубанске кризе. Вођство СССР-а је одлучило да упути протесте Вашингтону због „нуклеарне узбуне“, осуди овакво деловање и обратити се представницима западних и несврстаних држава ради решавања овог питања. Стога је Брежњев је апеловао, нарочито код Тита и Индире Ганди, да мировни предлог изнесу неутралне и несврстане државе.⁶⁰

Сходно одлукама о мирном решавању криза, предводнице несврстаних, предвођене Југославијом и Индијом, 25. октобра предложиле су оснивање мировних снага ОУН за простор Блиског истока. Савет безбедности је због критичне ситуације одлучио да прихвати ову одлуку и озваничи је у виду Резолуције 340. Тражено је повећање броја војних посматрача на обе стране и стално извештавање Савета о примени резолуција. Током дискусије донета је одлука да се мировне снаге пребаце са Кипра у Египат на челу са привременим командантом генералом Силасвуом. Генерални секретар Валдхајм саставио је извештај којим се предвиђало хитно стварање мировних трупа ради успостављања примирја и повратка на положаје од 22. октобра. На кризно подручје послате су снаге које су чинили представници

⁵⁸ D. Bisenić, n. d., 68; C. A. Daigle, *op. cit.*, 395-396.

⁵⁹ DEFCON 3 (Defense condition) степен је мера приправности америчке војске. Америчка стратегија одбране разликује пет степена одбрамбених мера од којих је пети најблажи и подразумева нормално функционисање војних снага, док први степен обухвата максималну војну приправност.

⁶⁰ Victor Israelyan, *Inside the Kremlin during the Yomkippur war* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1995), 202-206

војски Финске, Шведске и Аустрије, европских држава које су имале неутрални статус.⁶¹ Савет безбедности је истог дана, 27. октобра, Резолуцијом 341 одобрио Валдхајмов извештај, наглашавајући да ће мировне снаге бити успостављене на шест месеци, уз могућност продужавања рока ако буде било потребе.⁶²

Закључна разматрања

Југословенски врх донео је, крајем октобра 1973. године, одлуку о даљем деловању. Одлучено је да се преузимају акције ради одржавања арапског јединства директним дипломатским контактима са Египтом, Сиријом и Алжиром, уз активну подршку несврстаних земља. Ангажовање у ОУН ка смиривању сукоба, наставак сарадње са СССР-ом и његовим блоком, али и обнављање „дијалога са САД“, „у циљу да се дубље сагледају (амерички, Н. М.) ставови“, били су приоритет.⁶³ Овако дефинисани циљеви утицали су да Тито ступи у преписку са Никсоном почетком новембра, којом су размењена гледишта о минулом сукобу. То је довело до извесног отопљавања односа САД и Југославије, што је, 14. новембра, омогућило склапање споразума о куповини застарелих америчких авиона Ф-86. Међутим, додата је клаузула да је забрањена продаја авиона трећој страни, вероватно због бојазни Вашингтона да се авиони не употребе против америчких интереса као у минулом сукобу.⁶⁴

С друге стране, Тито је наставио да одржава контакте са СССР-ом и арапским државама. Он је, од 12. до 15. новембра, боравио у СССР-у, где је у Кијеву одржао неколико важних разговора са Брежњевом током којих је дискутовао о Блиском истоку. Југославија је на-

⁶¹ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija i Savet bezbednosti 1945-1985* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990), 273; D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme biplolarnog detanta 1972-1975*, 76-77; "Resolution 340 (1973)", Security Council of the United Nations, 25 October 1973. <https://digitallibrary.un.org/record/93468> (Приступљено 10. маја 2023. године)

⁶² „Resolution 341 (1973)“, Security Council of the United Nations, 27 October 1973. <https://digitallibrary.un.org/record/93469> (Приступљено 10. маја 2023. године)

⁶³ АЈ, КПП-1-5-с/88, стр. пов. бр. 165, 29. 10. 1973, *Предлог акција у вези са Блиским истоком*, стр. 1-3.

⁶⁴ D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme biplolarnog detanta 1972-1975*, 77-81; Т. Милошевић, „Војно-економска сарадња Југославије и Сједињених Америчких Држава у поствијетнамском периоду“, 185.

ставила да пружа подршку арапским државама на Конференцији за склапање мира у Женеви, крајем децембра, која није донела никакве резултате. Средином јануара 1974. године склопљен је споразум о повлачењу снага између Египта и Израела, али са Сиријом није постигнут никакав договор. Почетком фебруара 1974. године Тито је био у посети Асаду у Дамаску, док је крајем марта примио Сада-та на Брионима ради посредовања у спору. Ови догађаји указују да интересовање југословенског врха за Блиски исток није престајало упркос обустави ратних операција, јер је тај простор сматран веома важним по безбедност Југославије.⁶⁵ Интенција југословенске политичке елите да догађаји на Блиском истоку уђу у мирнију фазу довела је до снажнијег ангажовања званичног Београда. Ојачана улога несврстаног покрета и Југославије на дипломатском плану, утицала је да Југославија постане посредник у спору између Израела и Арапа, а у току нуклеарне претње, и између САД и СССР-а.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Архив Југославије: фонд Кабинета Председника Републике (КПР), фасцикле:

I-2/55, Пут Ј.Б. Тита у СССР, 12-15. 1973.

I-2/56-4, Пут Ј.Б. Тита у Сирију, 5-7. II 1974.

I-3-а/101-146, Пријем амбасадора Владимира Степакова.

I-3-а/101-147, Пријем амбасадора Владимира Степакова.

I-4-а/15, Делегација СФРЈ на IV КНЗ, Алжир.

I-5-с/88, Криза на Блиском истоку.

I-5-с/89, Криза на Блиском истоку.

I-5-б/104-19, Односи СФРЈ и САД 1972-1974.

⁶⁵ АЈ, КПР, I-2/55, 12. 11. 1973, *Стенографске белешке са разговора вођених између Председника СКЈ и Председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и Генералног секретара ЦК КПСС Л.И. Брежњева у Кијеву*, 1-24; АЈ, КПР, број фасцикле I-5-с/89 (Криза на Блиском истоку), 10. 01. 1974, *Женевска конференције о Блиском истоку и Совјетско-амерички разговори о ограничењу стратешког наоружања*, стр. 1-3; АЈ, КПР, број фасцикле I-2/56-4, Пут Ј.Б. Тита у Сирију, 5-7. II 1974, стр. пов. бр. 36, 11. 02. 1974, *Забелешка о разговору Председника СФРЈ Јосипа Броза Тита са председником Сиријске Арапске Републике Хафез Ел Асадом, за време званичне посете Сирији од 5-7. фебруара 1974. године*, 1-4; В. Dimitrijević, n. d., 78-80.

Објављени извори:

„Resolution 242 (1967)”, The Security Council of the United Nations, 22 November 1967. <https://peacemaker.un.org/middle-east-resolution242> (приступљено 30. априла 2023. године)

„Resolution 338 (1973)”, Security Council of the United Nations, 22 October 1973. <https://peacemaker.un.org/middleeast-resolution338> (Приступљено 5. маја 2023. године)

„Resolution 339 (1973)”, Security Council of the United Nations, 23 October 1973. <https://digitallibrary.un.org/record/93467> (Приступљено 7. маја 2023. године)

„Resolution 341 (1973)”, Security Council of the United Nations, 27 October 1973. <https://digitallibrary.un.org/record/93469> (Приступљено 10. маја 2023. године)

Литература:

Bar-Joseph, Uri. „Confronting the Intelligence Fiasco of the Yom Kippur War”, *The Middle East Book Review*, Vol. 3, No. 2, (2012), 131-149.

Bielicki, Pawel. „The Middle East in Yugoslavia’s foreign policy strategy in the 1970s”, *Istorija 20. veka*, XXXIX, br. 2, (2021), 397-414.

Богетић, Драган. „Особености и дилеме Алжирског самита несврстаних 1973.”, *Токови историје*, бр. 1, (2018), 11-35.

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*. Beograd: Zavod za udžbenike, Institut za savremenu istoriju, 2015.

Богетић, Драган. „Југословенско-амерички односи у сенци Арапско-израелског рата 1973. године”, *Токови историје*, бр. 2, (2013), 181-210.

Bogetić, Dragan., i Aleksandar, Životić., *Jugoslavija i Arapsko-izraelski rat 1967*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Daigle, Craig A., „*The Limits of Détente: The United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969-1973*”, PHD thesis, George Washington University, The Columbian College of Arts and Sciences, 2008.

Димић, Љубодраг., *Између истока и запада, Југославија, велике силе и питање безбедности у Европи (1945-1975)*. Београд: ИК „Филип Вишњић”, 2022.

Dimitrijević, Bojan., *Kisindžer u Beogradu, Henri Kisindžer, Tito i Jugoslavija u Hladnom ratu i ratovima 1990-ih*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2023.

Dunstan, Simon., *The Yom Kippur War 1973 (2), The Sinai*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.

Israelyan, Victor., *Inside the Kremlin during the Yomkippur war*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1995.

Jovanović, Jadranka., *Jugoslavija i Savet bezbednosti 1945-1985*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1990.

Kamrava, Mehran., *The Modern Middle East, A political history since the First World war*. London: University of California Press, 2005.

Krisinger, Chris J., „Operation Nickel Grass: Airlift in Support of National Policy”, *Airpower Journal*, Vol. 3, No. 1, (spring 1989), 16-29.

Lebl, Aleksandar, „Prekid diplomatskih odnosa SFRJ-Izrael 1967. godine”, *Tokovi istorije*, br. 1-4, (2001), 39-75.

Licklider, Roy., „The Power of Oil: The Arab Oil Weapon and the Netherland, the United Kingdom, Canada, Japan and the United States”, *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 2, (Jun.,1988), 205-226.

Mates, Leo., *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1976.

Milošević, Tatjana., „Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države u vreme detanta: Susreti Josipa Broza Tita i Henrija Kisindžera 1970. i 1974”, *Istorija 20. veka*, XXXVI, br. 2, (2018), 187-202.

Милошевић, Татјана., „Војно-економска сарадња Југославије и Сједињених Америчких Држава у поствијетнамском периоду”, *Војно-историјски гласник*, LXIX, бр. 1, (2019), 167-191.

Tovy, Tal., „The Struggle for Air Superiority, The Air War over the Middle East (1967-1982) as a Case Study”, *Journal of European, Middle Eastern & African Affairs*, Vol. 2, No. 1, (spring 2020), 77-97.

Животић, Александар., „Одред Југословенске народне армије на Синају 1956-1967. скица за тему”, *Војноисторијски гласник*, LVI, бр. 1-2, (2006), 111-124.

Чавошки, Јован., „За један праведнији свет: Југославија, несврстани и борба за „Нови међународни економски поредак” (1973-1976)”, *Токови историје*, бр.2, (2022), 217-248.

Giovannettone, Justin., „Airlifts in Time”, *Air Power History*, Vol. 52, No. 3, (2005), 26-35.

Siniver Asaf, *Nixon., Kissinger, and U.S. Foreign Policy Making, The Machinery of Crisis*. New York: Cambridge University press, 2008.

Serr, Marcel., „Struggle for Existence or Urge for Expansion? A Reappraisal of the Six-Day War Trough the Prism of Defensive and

Offensive Realism”, *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 11, No. 1, (2017), 55-66.

Stein, Kenneth W., „The October 1973 War: Super-Power Engagement and Estrangement”, *ZMANIM*, Vol. 84, (2003), 59-69.

Šulcinger, Robert D., *Američka diplomatija od 1900. godine*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2011.

Quandt, William B., „Soviet Policy in the October Middle East War-II”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, Vol. 53, No. 4, (oct., 1977), 587-603.

Ma Nikola Marković

Institute of international politics and economics

Belgrade, Republic of Serbia

E-mail: nikola.markovic@diplomacy.bg.ac.rs

YUGOSLAVIA AND THE YOM KIPPUR WAR 1973

(Summary)

This article deals with the role of Yugoslavia in the Yom Kippur War between Egypt and Syria on the one hand, and Israel on the other. In the middle of 1972, relations between Yugoslavia and Egypt improved, after which close cooperation was established. At the Non-Aligned Conference in Algeria in early September 1973, Tito supported the intentions of the Arab states to attack Israel. When the war operations began in early October, Yugoslavia, upon Soviet insistence, allowed the Soviet planes carrying military aid for the Arab states to fly over its airspace. Together with other members of the Non-Aligned Movement, Yugoslavia provided diplomatic support to Arab countries in the United Nations. When the possibility of nuclear war loomed at the end of October 1973, India and Yugoslavia jointly proposed the establishment of UN peacekeeping forces in the Middle East. This was voted by Resolution 340, which led to the calming down of the situation. After the cessation of hostilities Yugoslavia mediated between the great powers and Arab states in order to establish a state of peace.

KEYWORDS: Yugoslavia, Egypt, Izrael, Yomkippur war, Syria, Tito, Sadat, USA, USSR